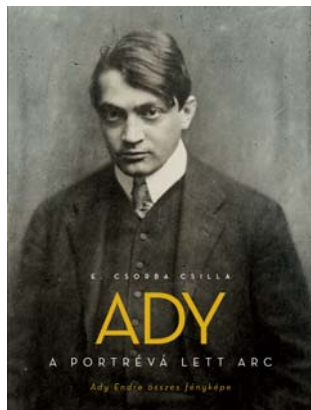

Ady, a portrévá lett arc

ADY ENDRE ÖSSZES FÉNYKÉPE – E. CSORBA CSILLA KÖNYVE

**Petőfi Irodalmi Múzeum
Budapest, 2008
240 oldal, 3 990 Ft**

Bizonyára sokaknak van az enyémhez hasonló ifjúkori emléke: életemben az első Ady fényképet, a „könyöklőset”, nyomtatott formában gimnáziumi tantermünk falán láttam az ötvenes években. A termek aztán évről évre (néha még tanév közben is) változtak. Ady csak negyedikben lett „tananyag”, de képével már az alsóbb osztályokban is találkoztam. Sajnálatos való: akkoriban fogalmam sem volt arról, hogy ki készítette a képet. Úgy vélem, ezzel a tájékozatlanságommal nem álltam egyedül...

Ez jutott eszembe, amikor kezembe került E. Csorba Csilla új fotókönyve, amelynek megjelenéséhez egy nemrég ünnepelt centenárium, a Nyugaté, adott alkalmat. S az is, hogy az iskolások – és a felnőttek – lehetőségei már korábban is javultak a mienkhez képest a költő alaposabb fényképi megismerésére. Egy másik jubileumra, Ady születésének századik évfordulójára látott ugyanis napvilágot a mostani album előzménye – lehet, hogy számosan emlékeznek rá. A *Tegnapok és holnapok árján* című, a Petőfi Irodalmi

Múzeum által közreadott tanulmánykötet végén kapott helyet 1977-ben E. Csorba Csilla fénykép ikonográfiája, az *Ady száz arca*. A bevezető tanulmány jó négy oldalt tett ki, a fényképek húsztablányi helyet kaptak az A5-ös kötetben. Egy oldalon általában négy kép szerepelt, nem nehéz kiszámítani, hogy mekkorák voltak az Ady ábrázolások. A jelen kötet megközelítően A4-es, a képek és az ikonográfiai adatok majdnem 200 oldalt foglalnak el, több kép egész oldalas megjelenésű – a fejlődés tehát már a külsőségeket tekintve is impozáns. Ha fotográfiákról van szó, a közreadás formai sajátosságai korántsem közömbösek.

A fényképi ikonográfiákról szólva ki kell emelni a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai által megvalósított rendszerszerű következetességet. Az újdonságot képező lépést 1977-ben E. Csorba Csilla jelentette be. „Magyar irodalmi személyiségekről olyan leíró és rendszerező ikonográfiai tanulmány, amely egyaránt figyelembe venné az íróról vagy költőről életében és halála után keletkezett művészi alkotásokat, és ezek elemzésével a vizsgált személy alakját, az író vagy költő és a képzőművészet sokrétű – közvetett vagy közvetlen – kapcsolatát világítaná meg, tudomásunk szerint még nem készült” – írta akkor a bevezető szöveg első mondataként (417. p.). A kezdeményezés – kisebb szünettel – azóta élő.

Fotótéka sorozatcímbe foglalva több fénykép ikonográfia jelent meg B6-nál kicsit nagyobb kötetekben, a múzeum gondozásában József Attiláról (1980), Jókai Mórról (1981), Karinthy Frigyesről (1982), Babits Mihályról (1983), Juhász Gyuláról (1998). A kiadó, il-

letőleg kiadótárs a „boldog emlékezetű” Népművelési Propaganda Iroda volt. Fotográfiai szakmai szempontból főként annak lehetett örülni, hogy számtalan, sokak számára korábban ismeretlen kép kapott annak idején nyilvánosságot. Ami a megjelenítés esztétikai minőségét illeti, arról finom eufemizmussal azt kell mondani, hogy az a korszak átlagos színvonalának felelt meg. A Juhász Gyula-képek – „Fekete album szürke erdejében:” Juhász Gyula összes fényképe. (Ikonográfia.) Összeáll.: Macht Ilona, Tasi József. Bp.: PIM, 1998. (Fotótéka 5.) –, például gyenge minőségű papíron, többségükben a rászterpontokat is jól érzékeltetve kerültek az érdeklődők elé. Volt kötet, amelyiknek jobb papír jutott, de a képek nyomdai kivitele többnyire mindössze azt tette lehetővé, hogy a képek szereplőjét/szereplőit felismerhessük, a felvételek részletgazdagsága, tónusfinomsága általában elveszett.

Mindezek mellett a kezdeményezés szakmai, tudományos jelentőségét jelzi, hogy 2005-ben indokolttá vált a sorozat újrarendezése. A József Attiláról készült összeállítás – Odasereglik, ami tovatűnt: [József Attila összes fényképe] / [szerk. és az utószót írta Kovács Ida]; előszó Beney Zsuzsa] 2005. – ugyancsak a régebbi, 1980-as kötet – Négyszemközt az utókorral: József Attila fényképeinek ikonográfiája / összeáll. és az utószót írta Macht Ilona – továbbfejlesztett változata. A tartalmi bővülésen kívül a fényképek megjelenítése is sokkal jobb lett, ezt a nagyobb (B5 közeli) könyvméret és a többszín-nyomású nyomdatechnika eredményezte. Ugyanezen eredményekkel rendelkezik a Kosztolányi Dezső összes fényképét tartalmazó kötet is – Halkan szitál a tört fény: [Kosztolányi Dezső összes fényképe] / [összeáll., szerk. és az utószót írta: Kovács Ida]; [előszó Fráter Zoltán] 2006. – Csak egy példát kiemelve: igen jól erősíti a fényképi dokumentum hitelességét, hogy a 64. számú kép jobb oldalán Kosztolányi világos zöld tintás, saját kezű névaláírása szerepel, s a színről a néző nem csak az ikonográfiai adatok között olvashat, hanem *láthatja* is. Lényeges változás, hogy mindkét új könyv kiadója most már önállóan a Petőfi Irodalmi Múzeum.

A fentebb emlegetett következetesség része, hogy 1977 óta kötetről kötetre lényegében azonos rendszerben szerepel valamennyi fénykép adata, ezek találhatók meg a mostani Ady kötetben is: 1. a kép készítésének időpontja, 2. a készítő neve, 3. a kép mérete, 4. a leltőhely megnevezése, 5. az első megjelenés fóruma, 6. (ha volt) a „rájegyzés” szövege mind a képes, mind a hátoldalon, 7. a képen szereplő személyek, illetőleg magyarázat.

A jelen albumban E. Csorba Csilla bevezetése terjedelmileg többszörösen meghaladja az 1977-ben keletkezett szöveget. Tartalmilag pedig még inkább. A *fotográfia és az irodalom* alcímű indítás nemzetközi rálátással megírt eszmefuttatás. A Magyarországon létrejött eddigi fotótörténeti munkáknak sajnos nem erőssége az összehasonlítás. Olybá tűnik, hogy az *Extra Hungariam non est...* öröksége ezen a területen is nehezen haladható meg. Ezért vélem fontosnak, hogy ebből a szempontból a szerzőnek más munkáiban is érvényesülő jó gyakorlata itt folytatódik. – Visszatekintésben: *Magyar fotográfusnők* (2000) – ez a kötet francia nyelven is megjelent 2001-ben a magyar kultúra párizsi bemutatkozása alkalmából –, *Székely Aladár a művészi fényképész* (2003), *Máté Olga fotóművész* (2006).

Az elmesélt élet – a bevezetés folytatása – Ady külső megjelenésével, az erre vonatkozó emlékezésekkel foglalkozik. A *Mások tekintete által létezni* fejezet rész pszichológiai és vizuális kommunikáció-elméleti közelítést is megtestesít. „A zseni iránti kíváncsiság, tiszte-

let, az ellentmondásokkal teli alkat kisugárzásának, környezetére gyakorolt kihívó hatásának szubjektív-objektív megfigyelése rajzolja ki azt az ezer színben pompázó arcképet, amelyet a ma kutatója a lassan 90 éve elhunyt költőről magában kialakíthat” – mondja E. Csorba Csilla (10. p.). Az *Ady ikon megteremtése*, majd az „*Egy fényképen láttam meg az arcát, és megszerettem*” Csinszka-idézet egy-egy másik alfejezetet nyit meg. A *tekintet terjedelme* és az *Énkép anizsz* után nagyobb terjedelmű *A kamera másik oldalán: Székely Aladár* alcímet viselő szakasz. Indokoltan. A képek többsége, közöttük persze a bevezetőben idézett „könyöklős” felvétel az ő műhelyében keletkezett. Kapcsolatuk különlegesen jó volt, erre vonatkozóan érdemes elolvasni a már említett Székely Aladár-monográfiát is. A lezárás: *Ady Endre összes fényképe* az adatgazdagságon kívül módszertani tanulságokkal is szolgál. A szerző, összeállító korrekt *köszönetnyilvánítást* ad közre a valóban sok segítő felsorolva (32. p.). Az „appendix” is többértű: közli a *források rövidítését*, a kötetben szereplő *fotográfusok neve* melletti számok a visszakeresést könnyítik meg, a *gyűjtemények és a rövidítések* a nem szakmabeliek eligazodását támogatják. A kötetben van *névmutató* is, ez nem gyakori jelenség a hazai fotótörténeti munkákban.

A képek megjelenítésének erénye a hitelességre törekvés. Ma, a digitális képfeldolgozás világában könnyű lett volna a nem egyszer hányatott sorsú fotográfiák technikai hibáinak korrigálása, a kópiák megszépítése. Atmoszférateremtő, a múlt hangulatát idéző, hogy ez nem történt meg. Az összeállító beszél arról a dilemmáról, amely a Székely Aladár képek esetében fennállt, amikor választani kellett a fotográfus által adjusztált, retusált kópiák, és az eredeti negatív kínálta nyers másolat között. A kötetben végül mindkét változatra van példa, s ez a megoldás ugyancsak a képek „olvasóinak” szakmai informáltságát, beavatottságát fokozza. Hogy maguk a képek készítői eredendően mennyire nyúltak bele akár a negatívba, akár a pozitív képbe, azt a korszellem is befolyásolta. A hivatásos fényképészek annak idején sokszor kötelességüknek érezték, hogy a technikai hibák kijavításán túllépve is alkalmazzák a retust. – A Jókai-kötetben a nyomdatechnika kevésbé engedti észrevenni, de a múzeumi tárlókban lévő eredeti képek némelyikén felfedezhető egy kis „kegyes” csalás. Jókai második felesége, Nagy Bella karcsúságának látványa nemcsak a fűző következménye, hanem a fényképészek türelmes „derék-kapirgálásának” is köszönhető... – A fényképész, vagy a retusőr egy alkalmas eszközzel mindkét oldalon lekapart egy kicsit az ifjú feleség derekából. A jó reprodukálás – és a nagyítás – folytán hasonló fogást a mostani Ady-kötetben kinyomtatva is észrevehet a néző. Az 5. számú képen Klapok Alajos temesvári fényképész munkáján például látható az „áldásos segítség” Makoldiné Szőke Berta derekának vékonyabbra faragásában. Fotótörténeti közelítésben én értéknek tartom e szépítő retus bemutatását. Ez része a korszak-ízlés, az akkor divatos szakmai „norma” alaposabb megismerésének. Más kérdés, hogy az ilyen célú retust már a jobb esztétikai érzékkel rendelkező kortársak is elítélték. Maga a *megmutatás* fotótörténeti szempontból pozitívum.

Egyébként: kedves férfitársak, az ilyenfajta valóságghamisítások láttán ne csúfolódjunk nagyon a női hiúságon. Nem egy századfordulós hivatásos fényképészeti terméken látható, hogy a férfifej kopaszodását hogyan igyekezett retussal leplezni a jó szándékú mester. Szóval, kinek-kinek a maga módján.

A több mint száz, variációkban és részletkiemelésekben is közreadott Ady-kép elemzése, értékelései megtalálhatók E. Csorba Csilla szövegében. Az irodalomtörténészek bizo-

nyára értékelni fogják a gazdag vizuális hozzájárulást speciálisan célirányos kutatásaikhoz. Az 1977-es kiadáshoz képest bekövetkezett felfedezések újabb mozaikszemeket képeznek a mind teljesebbé váló összkép kialakításához. Ami a fotográfiák művészeti, esztétikai vonatkozásait illeti, azokat a képnézők élményszerzésére, megítélésére bízom. Az a bizonyos varázslat, ami a különféle helyzetekben lévő költő tekintetéből hat, nem nagyon bírja sem a tétova, sem a túllelkesült szavakat. A képek befogadásra várnak a maguk sokrétűségében.

A jelen kötet képeinek reprodukciós módszere és a jó nyomdai visszaadás folytán az egyes kópiák kiviteli technikái is felismerhetők, ez újabb szakmai örömet kelt. A pozitív jelenlegi fizikai állapotának jellegzetesen hiteles tükre például a 29. szám alatti Herz Henrik-féle kép, amely a vegyi bomlás megindulását is érzékelteti.

Nem vagyok stilszta, csak egy „nyájas olvasó”. Ebben a minőségemben úgy vélem, hogy E. Csorba Csilla kifejezően, a nem szakemberek számára is érthetően, ugyanakkor szakmailag pontosan ír – ez többi fotótörténeti munkájára is jellemző. A fogalmazásmóddal kapcsolatban lenne csupán egy megjegyzésem. Valamikor régen a tudományos kutatásban és tanulmányírásban a legfontosabb mesterem volt Miklós Pál, az Iparművészeti Múzeum akkori főigazgatója, akit az irodalomelmélet művelőjeként is sokan ismertek. Ő így intett egykor: szerzőként hagyd a többes szám első személyben történő beszédet az elmúlt idők tudományosságának képviselőire, te egyes szám első személyben írd. S aztán elmondta érveit. Régebbi iskolán nevelkedve kicsit nehezen barátkoztam meg ezzel a felfogással, de aztán elfogadtam, és most már én is elfogadásra ajánlom.

A könyvet Láng József Ady-kutató irodalomtörténész, filológus lektorálta. A design, tipográfia Fákó Árpád alkalmazott grafikus, fotóművész munkája. A megjelenést a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Befejezésül egy időszzerű fotótörténeti érdekesség: a közelmúltban átfogó Escher Károly élet- és életműkutatás kezdődött. A Magyar Fotográfiai Múzeumban Kecskeméten 2009. március 20-tól látható kiállítás előkészítése során az Escher-mappában felbukkant egy Ady-kép, amely a halottas ágyán fekvő költő arcát ábrázolja. – 1919-ben a 29 éves Escher Károly még amatőr fotográfus korszakát élte, filmoperatőrként volt ismertebb. Az e képre vonatkozó részleteket egyelőre homály fedi, talán jövőre az Escher születési jubileum (október 22.) idejére – már megint egy évforduló... – több információ lesz a szakma és az érdeklődők birtokában erről a fényképről is.

Albertini Béla